

SZABAD EGYHÁZ

ÍRTA:

SZIMONIDESZ LAJOS

KÜLÖN LENYOMAT
A „SZÁZADUNK” 1927. ÉVI 1-2. SZÁMÁBÓL

Szabad egyház.

A hit és a tudomány között örvények és szakadékok táton-
ganak.

Az a hit, amelyet az egyházak ápolnak s amely a vallások-
ban kristályosodott ki, – elmúlt évezredek hite. Eredete is rég-
múlt időkre utal s az iránya is a múltba néző. Évezredek kinyi-
latkoztatások igaznak tartása, azokhoz való alkalmazkodás, a
belőlük levont következtetések tovább-fűzése és hozzájuk mind-
halálig való hűség képezik a vallásosság lényegét és irányát. A
vallás múlt idők maradványa, a vallás múltba néző világnézet.

Ezzel szemben a tudomány az igazság szüntelen és korlát-
lan keresését tekinti egyetlen komoly céljának. Mindent meg-
vizsgál, mindent kipróbál, mindent összegyűjt, mindent kikutat,
minden újat komolyan vesz, minden lehetőséget végiggondol
azért, hogy egy-egy lépéssel előbbre juttassa az emberiséget, hogy
mindig több világosságot derítsen ma még homályban levő dol-
gokra. A tudomány ismeri a múltat, a tudomány is a múlton
alapszik, de tekintete a jövőre irányul, szeme mindig előre néz.

A vallás alapelve az, hogy a régi évezredek isteni kijelenté-
seknek mondott dolgok isteni igazságok, melyekhez ragaszkodni
élet és üdvösség: Légy hű mindhalálig és neked adom az életnek
koronáját . . .

A tudomány alapelve pedig az, hogy az igazságot az emberiség
néhány ezer esztendővel ezelőtt csak tökéletlenül ismerte, a ha-
ladás és az emberi tudás eredményeit respektálni kell és nem a
régizhez való ragaszkodás, hanem az igazság keresése és közlése,
a növekvő világosság befogadása és terjesztése a legfőbb emberi
erény: Legyen világosság! és: Legyen igazság!

A két irány nyilvánvalóan ellentétes. Ennek következtében
megállapításaik és állításaik is ellentétben állanak egymással.
Amit a vallás állít, azt a tudomány kétségbe vonj a, amit a tuda-
omány kikutat, azt a vallás nem akarja elismerni. A vallásosság
alapköve az isteninek állított kinyilatkoztatás, amivel a tuda-
mány az ész szegzi szembe. A hit csodákról beszél, amiket a tu-
domány tapasztalatai alapján kétségbevon. A vallás másvilági
hatalmakat, isteneket lát ott, ahol a természettudomány csak
erők megnyilvánulását tudja konstatálni s a vallás másvilágokat
képzeli, amelyekről a tudomány kimutatja, hogy nincs hely szá-
mukra a világmindenségben . . .

Ez az ellentét határozatlan emberekben a bizonytalanság ér-
zését kelti fel. Melyiknek higgyenek? Mi az igaz? Az, amit a val-
lás szent tekintélyekre hivatkozva állít, vagy az, amit a tuda-
omány kézzelfoghatóig bizonyít?! ... Az, amit őseink hitted,
amivel éltek és haltak, vagy az, amiben mi élünk s amire a gyer-

mekeinket tanítjuk? Az, ami szent könyvekben van, vagy az, amit mindennap a saját szemünkkel látunk s amiről kézzelfoghatóan meggyőződhetünk?! ...

Olyan ember rendkívül kevés van, aki kizárólag és következetesen a vallással tartana. Mert ez annyit jelentene számára, hogy az új tudományos szellem által alkotott világgal is szembehelyezkedjék. Aki Buddha, Mózes vagy Mohammed világában él, az nem ismerheti el a vasutat, a villanyt, a védőoltásokat és a rádiót, szóval a modern tudománynak azokat a vívmányait, amelyek mindennaposak és nélkülözhetetlenek, mint a levegő! ... Ezen a megalkuvás nélküli állásponton alig áll valaki.

Még az egyházak sem ilyen következetesen vallásosak!...

A vallások keretén belül a többé-kevésbé abszolút maradiság álláspontján csak igen kevesen maradnak. Ezek az ortodoxok, akiknek a maradiság felé való orientálódása, különösen a biblikus világnézethez és egyes hitvallásokhoz való ragaszkodása annyira radikálissá válik, hogy szinte törvényszerűen válnak le a nagy egyházak testéről, hogy – ortodoxiájuk irányában kiélhessék magukat. Ezt cselekszik a szekták és a név lényegét megtagad ortodox – szabad egyházak, amelyekben a fejlődéssel szembehelyezkedő, az étellel megalkudni nem akaró maradiság tombolja ki magát. Ezeknek a szektáknak és ortodox szabad egyházaknak egy egyház sem elég hű a múltakhoz, egy sem eléggé a hitvallásokra és a bibliára korlátozott világnézetű, azért szakadnak el tőlük és kis konventikumok fülledt és zárt levegőjében igyekeznek hívek maradni a vallás minden primitív meggyőződéséhez.

A legtöbb ember azonban megalkuszik. A legtöbben két részre osztják az életüket. Hétköznapijaikon, a mindennapi életben ennek a modern kultúrának a munkásai, annak minden vívmányával dolgoznak és foglalkoznak, ezeket a vívmányokat céljaikra felhasználják, szóval teljesen bekapcsolódnak a modern tudományba és annak az árjával úsznak, azonban vannak – szombatjaik vagy vasárnapjaik, amelyeken egyszerre visszazuhanak régmúlt idők szellemébe és a legnagyobb áhítattal foglalkoznak olyan gondolatokkal, amelyeket a létért való küzdelmükben maguk se tartanak abszolút hordképeseknek, úgyhogy minden napi életüket nem is ezekre építik.

Ez a belső meghasonlás voltaképpen kibírhatatlan állapot, azért világító és tekintélyes példák dacára folyton növekszik azok száma, akik ebből a felemás helyzetből menekülve olyan egységes világnézetre törekszenek, amelyben nincsenek ilyen ellentétek, olyan egységes világnézetre akarnak szert tenni, amelyben szombaton és vasárnap is igaz az, ami kedden és csütörtökön igaz, ami, áll az üzletben vagy a gépnél, azt nem kell megtagad¹ nom a templomban sem, amit a balkezemmel csinálok, azt nem hazudtolom meg a jobbkezemmel és így tovább! ...

Az egységes világnézet hívei azonban nem a vallás és, a templomok felé orientálódnak, hanem csak a tudományban van bizalmuk. Amit a tudomány tanít, annak érvényét átviszik a val-

lásukba is, amiből hétköznap élnek, azt nem tagadják meg vasárnap sem s egyre több az olyan ember, aki nem hisz csodákban, nem régi könyvekben keresi az igazságot, nem plasztikus isten elképzelésektől vár segítséget, hanem a valóság talaján állva a tudomány köveiből építi meg egész világnézetét. Inkább szakít a vallással és az egyházzal, mint sem hogy szembekerüljön saját meggyőződéseivel és a tudomány igazságaival. Amit tud, azt hiszi is, ami azonban tudásával ellentétben áll, azt az isten, az egyház és a vallások tekintélyével fedezve sem hajlandó hinni.

A modern tudományos világnézet e híveinek száma sokkal nagyobb, mint azt közönségesen hiszik s mint az – statisztikailag kimutatható. Különösen a statisztika számai képtelenek megfogni ezt a tényt és nyújtanak az e téren való haladásról teljesen téves képet. Mert a statisztika a törvény alapján zsidóknak, keresztényeknek vagy mohammedánoknak mutatja ki mindazokat, akiknek a szülei ezek voltak. Azt, hogy a zsidók, vagy keresztények, vagy akármilyen más vallásúak lelkiileg esetleg semmi közösséget nem tartanak fel azzal a vallással, amelyben születtek, a statisztika nem veheti számba. Ahol megteheti, pl. az amerikai Egyesült Államokban, ott nem is mindenki vall valamely vallást magáénak. Sőt! Mert a helyzet az, hogy itt csak a lakosság kisebbik fele tartozik valamely felekezethez, ellenben 60 milliónál több ember – felekezetnélküli!... Újabban azonban mintha a statisztika nálunk is kénytelen volna számot adni erről az egyháztól való elidegenedésről! ... Ennek az oka az, hogy az új orientálódás nem mindig marad lelki, egyéni, belső ügy, hanem az kifejezésre jut az egyházakkal való külső szakításban is. Az Ausztriában 1898 óta tartó Los von Rom-mozgalom több mint százezer lélek kitérésével gyengítette a katolikus egyházat, (Bécsben 1923-ban kitért felekezetnélküliek száma 33.087 volt és van egy szabadgondolkozó egyesület, melynek 180.000 tagja van), Németországban az 1906 óta tartó kitérés mozgalom még a háború előtt körülbelül kétszázezer embert vont el különösen Berlin környékén az egyházaktól, a háború után pedig egyedül Szászországban és egyedül az evangélikus egyházból több, mint egymillió ember lépett ki, Csehszlovákiában pedig a katolikus egyház híveinek egynegyed része, majdnem másfélmillió ember tért át a huszita egyházba, mert az puritánabb, felvilágosodottabb és lelkéhez közelebb álló, nemzetibb színezetű... Ezek a beszédes számok azonban egyelőre csak azt az ellenszenvet mutatják, amellyel sokan már aktíve is viseltetnek az egyházak tradicionális maradiságával szemben. Ahogy mondani szokták: a destruálás mértékét sejtető számok . . .

Ezekkel szemben állnak azonban bizonyos építő törekvések is. Az egyházakat elhagyók nagy tömegei csak azt az egyházat hagyták el, a vallásosságnak csak azt a szellemét tagadták meg, amely érzéseikkel, tudásukkal és a tudomány világával ellentétben áll. Csak a vallás primitívségeivel, tévedéseivel és megtévesztéseivel szakítottak, anélkül, hogy a vallás és az erkölcs

igazi értékeit megtagadták volna. Ennek bizonyítéka egyrészt az hogy a kitérésí mozgalmak jobbára a katolikus egyházat gyengítették, mint amely köztudomás szerint legmesszebb áll a modern tudomány szellemétől s amely a modern haladást az antimodernista esküben és minden egyéb intézkedésében is a leghatározottabban megtagadta. így keletkezett akkor, mikor a pápa csalhatatlanságát a vatikáni zsinat kimondotta, az ó-katolikus egyház, amely semmit a katolikus vallás lényegéből meg nem tagadott, csak az elfogadhatatlan új dogmát nem ismerte el. A katolikus egyháztól a Los von Rom-mozgalomban kitértek nagyrésze ezzel a kitérésével nem a vallás, hanem csak a katolikus egyház ellen foglalt állást, amit az is bizonyít, hogy a kitértek legnagyobb része vagy evangélikus vagy református lett, tehát a kereszténység lényegét, alapvető tanítását és erkölcsi követeléseit meg nem tagadta, sőt annak komolyabb és puritánabb formája mellé kötötte le magát. És ugyanezt bizonyítja Cseh-szlovákiában a huszita egyház hívei számának a hallatlan megnövekedése is.

Az emberek nem a vallással szakítanak, hanem csak a vallásnak egyes egyházak által kultivált maradi és tudományosan tarthatatlan formáival hasonlanak meg s ezek miatt fordítanak hátat azoknak a hiteknek, amelyekbe beleszülettek ugyan, amelyekkel azonban – lelkük mélyén nem azonosítják magukat.

Vannak azonban a kitértek között radikálisabbak is, akik nemcsak a kereszténység egyes formái fölött gyakorolnak kritikát, hanem a christocentrikus kereszténységgel is szembehelyezkednek, akik a kereszténység istenhitét is túlhaladott álláspontnak tekintik és akik vallásos gondolkozás terén is ugyanazt a szabadságot követelik maguknak, mint ami magától értetődő a tudományban. Komoly indokok és érvek alapján bármily tételt nemcsak szabad, hanem kell is kétségbevonni, ha az nem felel meg a tényeknek vagy az igazságnak s helyére szabad, sőt kell is újabbat, a valóságnak megfelelőt állítani!... Az így gondolkozók nem azért vonják le meggyőződéseik utolsó következtetéseit is, hogy egyik történeti egyházból a másikba sétáljanak, hanem vagy az egyházon kívül maradnak, vagy pedig élnek azzal a jogukkal, amely ma minden művelt és civilizált társadalomban magától értetődő s ezenfelül állami alaptörvényekben is biztosított szabadsága minden polgárnak, hogy hasonló gondolkozású társaikkal összeállva olyan szabad vallásos közösségeket alkossanak, amelyekben világnézetüket felépíthessék s annak megfelelően élhessenek.

Amilyen természetes az, hogy a zsidók között ortodoxok és neológok, a keresztények között katolikusok, evangélikusok, reformátusok, baptisták, metodisták, nazarénusok és adventisták vannak, éppoly természetes az is, hogy akik nem a biblia és az őskereszténység egyre jobban beszűkített világnézete, hanem a haladás, a világosság és a tudomány irányában szeretnének előbbre menni, ezen törekvésük megtestesítésére, gondolataik

ápolására és megszilárdítására, gyermekeiknek ebben a szellemenben való nevelésére szabad egyházakba igyekeznek tömörülni.

A modern társadalmakban az emberi jogok közé tartozik az, hogy szabadjon visszafelé menni. Ugyanezen az alapon azonban nyitva az út előre is! Milliók hiszik azt, amit a katolikus egyház tanít s amit az 1870 július 18-a óta csalhatatlannak kijelentett római pápa számukra hittételként hivatalból kijelent s ugyancsak milliók utánozzák Jézus Krisztust abban, hogy a Jordán vizében felnőtt korában megkereszteltette magát. Ugyanezek a milliók szívüknek minden szent érzésével olyan közösségekben igyekeznek élni, amelyek teljesen az apostoli gyülekezetek mintájára vannak berendezve. Ugyanezen az alapon azok a milliók, akiket tudományos meggyőződésük meghasonlásba vitt az egyházaknak a régmúlt világban gyökerező tanításaival, akik a tudomány igazságkeresését átviszik a vallásos és erkölcsi kérdések terére is s akik az igazságot komolyan és önmagukat gyötrő indulattal keresve annak eredményeit nemcsak kénytelenségből, hanem lelkesedéssel és az igazság fensége előtt meghajló áhítattal fogadják és vallják, szintén teremtenek maguknak közösségeket, amelyekben a tudomány tüzei égnek az oltárokon és azok adják a világosságot...

A szabad egyházak között vannak történeti patinájúak is. Történetük nem nyúlik ugyan ködökbe vesző évezredekbe, sőt négyszáz esztendő múlttal sem rendelkeznek. Ennél sokkal többet jelent az, hogy a maguk idejében korukat többszáz évvel megelőzték s hogy olyan szociális atmoszférát teremtettek maguk körül, amely még ma is vágyaink netovábbja lehetne, ha – tőkéletesen meg volna!... A legrégebbi és legtisztelesebb szabad egyház a Barátok Társasága, a kvékerek vallása, az a vallás, amit George Fox Angliában a XVII. század közepén alapított, mely az emberi szabadság és felvilágosodás egyik legjelentősebb képviselője és zászlóhordozója. Mikor felléptek, úgy kezelték őket, mint a gonosztevőket: megtölték velük Anglia börtöneit s az ellenük lázított és nekik vadított nép véresre verte, sőt agyon is ütötte őket, néhány évtized múltán meg az angol bíróság az egyszerű kvékerek szavát eskü nélkül is oly igaznak veszi, mint más angol polgárét akkor, ha a főesküt is leteszi rá, mert a kvékerek becsületes emberek. Becsületességük megnyilvánult abban, ahogyan hittek: kijelentették, hogy ők nem Ábrahám, Mózes, Jézus és az apostolok istenében hisznek, hanem abban az élő isteni gondviselésben, amely minden korban megnyilvánul és minden embert hordoz s hogy nekik nem a szentírások a legfőbb tekintélyeik, hanem saját eszük, vagyis az a világosság amit a gondviselés is eszközül adott, hogy a világ titkait s vele az istenség megnyilvánulásait is megismerhessék!... Becsületesek voltak abban is, hogy náluk a szeretet parancsa nem volt pusztaszó, amely néha napján extázisba hozta, hanem komoly kötelezettség, amely arra kényszerítette őket, hogy a rabszolgaság minden formája ellen felvegyék a harcot. A keresztény ember

szabadságát pedig nem úgy értelmezték, hogy a kereszténynek mindent szabad elhinnie, amit – az egyház tanít és a szentírás tartalmaz, hanem azt értették alatta, hogy mindenkinek joga van olyan világnézetet alkotnia, amelyet akar. Az, ha valaki másként hisz és másként gondolkozik, mint mások, mint akár az egyház is, még nem jogcím arra, hogy eretneknek bélyegezzék, hogy a társadalom kitagadja és megtagadja s hogy az inkvizíció vegye pártfogásába – spanyolcsizmával és hüvelykszorítóval, végezetül pedig máglyára vesse azzal a kegyes szándékkal: a testet elégeti, hogy a lelkét megmentse!... Akármilyen különbözőkép lássák is az emberek a dolgokat, az igazság emésztő szeretete és a testvéri érzés még mindig összetarthatja őket. A vallás lényege nem azon dől el, hogy ki milyen képzelődéseket tesz magáévá, hanem azon, hogy az emberek hogyan szeretik, becsülik és támogatják egymást! . . .

A Barátok Társasága a világ modern szellemben való kialakulásánál az igazi keresztény kovász szerepét játszotta. A vallás-szabadság, a gondolatszabadság respektálásában és a társadalmi segítség gondolatának a nagyarányú kiépítésében a kvékerek voltak az úttörők s elévülhetetlen érdemeket szereztek. Karakterükhöz hozzátartozik az is, hogy hatalomra soha nem törekedtek s térítéssel soha nem foglalkoztak. Kifelé jelentős munkát végeznek, misszióik vannak, amelyek dolgoznak és áldásos világosságot terjesztenek, azonban misszióiknak nem az a céljuk, hogy a Barátok Társasága tagjainak a számát szaporítsák. A Barátok Társasága zártkörű társaság, mely a felvilágosodott szellem arisztokratáinak a körére szorítkozik.

A német felvilágosodási mozgalom, mely Goethét, Schillert és Kantot adta a világnak, sajnos, nem szervezkedett kellő időben és kellő formában, úgyhogy a napóleoni idők után következő szent szövetség reakciója e korszak minden vívmányát és eredményét rövid időn belül meg tudta semmisíteni. Csak a múlt század negyvenes éveiben csapódott le ez a hatalmas erejű és valamikor a művelt világot teljesen behálózó mozgalom egyházi formában. A Világosság Barátai előbb egy társaságot alapítottak, később pedig Wislicenus Jakab hallei, Rupp Julius königsbergi evang. katonai lelkész és Schul Dávid breslauer konzisztórium tanácsos megrendszabályozása következtében Halléban (1846), Königsbergben (1847), Nordhausenban, Magdeburgban és Halberstadtban egymás után alakultak a szabad egyházak, amelyek közül körülbelül 150.000, jobbra a művelt középosztályhoz tartozó hívő csoportosult. Ezek az intelligens emberek nem tartották a lelkiismeretükkel összeegyeztethetőnek azt, hogy lelkészeiknek felvilágosodott nézeteikért, a tudománnyal és a haladással való lépést tartásáért való megrendszabályozását eltűrjék. Azt a szabadságot, amellyel maguk mint természetszerű szabadsággal éltek, biztosítani kívánták papjaik számára is s ezért teremtették meg egymásután azokat a szabad egyházakat, melyek sem híveiket, sem vezetőiket nem kötelezik régi hitval-

lásokhoz való ragaszkodásra, hanem csak világosságban való élest, igazságra való törekvést és lelki harmóniájuk építését kívánták meg önmaguktól és vezetőiktől is. Ezek a régi német szabad egyházak mai napig is állnak, bár a 18. és 19. század mesgyéjén nem is volt rájuk szükség, mert különösen az evangélikus egyház nem volt szűkkeblű és megtúrte a liberálisan gondolkozókat is falai között.

Közben a fejlődés is más irányt vett. Egyházak helyett politikai és társadalmi mozgalmak vették kezükbe a világnézeti irányítást s az egyházakkal elégedetlenek nem új egyházakat, hanem új egyesületeket alapítottak, ami különösen Németországban, a Vereinsmeierei klasszikus korában volt magától értetődő. A radikális intellektuellek újabban nem szabad egyházakban, hanem a szabadkőművesek közt, a különböző monista és szabadgondolkozó egyesületekben helyezkedtek el és élték ki valóságos érzéseiket is.

Erre a célra különösen alkalmasak voltak a szabadkőműves páholyok, amelyeknek világnézete és szimbolikája sok tekintetben párhuzamos a vallásos berendezkedésekkel. A világegyetem nagy alkotója, kit a szabadkőművesek is tisztelnek, ugyanaz a mennyei atya, akit Jézus Krisztus dogmatikamentesen, hívő intuícióval lát és tanít s a szabadkőműves szertartások ünnepélyességében sok van a katolikus mise pompájából és szertartássosságából. A szabadkőművesség ezenkívül erős erkölcsi érzésketői átfűtött mozgalom. A testvériség gondolata és az általános humanizmus eszménye egyenesen versenytársa a keresztény egyházak jobbára felekezeti korlátok közé szorított erkölcsi aktivitásának. Egy pontban azonban halálos az ellentét közöttük: a szabadkőművesség a legtudatosabb egyházellenes és antiklerikális szövetség. Egyenesen az egyház általa kárhózatossá tartott hatalmát igyekszik megsemmisíteni, amit az egyház is – különösen a katolikus – kamatos kamatokkal igyekszik neki visszafizetni.

Hasonló egyházellenes forrásból táplálkoznak a különböző szabadgondolkodó egyesületek, főként a monista-világszövetség, mely nem marad meg az ellenzésnél és az egyházzal való viaskodásnál, hanem pozitív eszményül felállítja az anyag és lélek egységén alapuló (panteisztikus színezetű) egységes, tudományos világnézetet is. Ez a világnézet a modern tudományos kutatás szükségszerű betetőzése. A német monista-szövetség első elnöke, Kalthoff brémai evang. lelkész, másik elnöke és oszlopa Ostwald Vilmos pedig monista. vasárnapi prédikációkat ír tagjai számára. Ez a két tény is mutatja, hogy a monista-szövetségnek vallásos tendenciája is van. A régi vallás helyett olyan tudományos világnézetet kultivál, amely alkalmas arra, hogy vallásilag is kielégítse a hozzá ragaszkodókat.

1875-ben Adler Felix tanár New Yorkban megalapította az erkölcsi kultúregyesületek elsejét, melyek azóta behálóztak az egész világot, csak – Magyarországra nem jutottak el. Ezek az

egyesületek is valláspótlékok s a vallásokból a legértékesebbnek tartott részt, az erkölcsi felelősségérzetet, a testvéries érzést, a szociális segítségre való indulatot igyekeznek átmenteni a vallási tekintetben radikálisan gondolkozó emberek gondolatvilágába is. Az erkölcsi kultúregyesületek, melyeknek a központja 1906 óta Londonban székel, nem világnézeti és elvi kérdések feszegetésével, hanem gyakorlati emberbaráti munkával foglalkoznak. Különös súlyt helyeznek a gyermekvédelemre és a jogvédelemre s a népműveltség terjesztése terén tesznek meg minden tőlük telhetőt. Vezetőik között világhírű tudósokat és írókat találhatunk, törekvéseinek megvalósítására kitűnő talajuk van Franciaországban, ahol az egyház és az állam szétválasztásában nagy szerepük volt és Amerikában, ahol az egyházaktól való fokozatos elidegenedés sok tagot szerez nekik.

Az itt felsorolt mozgalmakba legnagyobb részt a művelt középosztály, a társadalomnak az a rétege kapcsolódott bele, amely tradícióinál és neveltetésénél, nemkülönben viszonylagos függetlenségénél fogva a vallással meghasonolva attól legkönnyebben elszakadhatott.

A munkásosztály talán előbb és talán radikálisabban kiábrándult a hagyományos vallásosságból. Már a középkori reformáció utóregzései is mutatják azt, hogy az alacsonyabb néprétegek minden eszközzel fentartott hitét is erősen kikezdte a kételkedés s hogy a munkás és a paraszt épúgy rájön bizonyos dolgok valótlanságára és lehetetlenségére, mint az, aki a tudomány levegőjében él és olyan helyzetben van, hogy rendszeresen gondolkozhassék, függő helyzete és a régi hit minden eszközzel való erőszakolása azonban megakadályozza, hogy kételyei és gondolatai szabadon nekilendülhessenek. Így azután csak a múlt század közepén rendszeresen megindult szervezkedés eredménye, csak a szociáldemokrata párt kebelén belül jut el a munkásság arra a szabadságra, hogy önmagára találjon s ne csak a kenyérért és a puszta létért folytasson nehéz harcot, hanem belekóstoljon a tudomány és a műveltség gazdag kincseibe is. A szocializmus évszázadokkal előbbre vitte a munkásságot! A szocializmus évezredek bűneit igyekszik jóvátenni! Azzal, hogy eredetileg tisztán gazdasági mozgalmát kultúrmozgalommá bővítette ki, mely a tudomány kutatásait, eredményeit és meglátásait kendőzés és leplezés nélkül közvetíti a munkásság részére, a munkásság szellemi életét egyszerre belekapcsolta a tudományába s telítette a munkásságot a tudomány vallásellenes érzületével is. Ennek az összekapcsolódásnak gyakorlati eredményei azonban nem igen vannak, mert a szocializmus elvi álláspontja az, hogy a vallás magánügy. Amiből következik, hogy a szociáldemokrata párt vallásos kérdések feszegetésébe és vitatásába, vallásos mozgalmak támogatásába, vagy ellenzésébe nem arthatja magát. A párt ezt nem teheti és fölösleges is, hogy tegye. Annál inkább megteszik *ezt* az egyes szocialisták. Éppen azért, mert a vallás magánügy, kell, hogy minden szocialista egyénileg

vessen számot magával, vájjon támogathatja-e az egyházakat, vallhatja és vallj a-e rég elmúlt évszázadok hitvallásait, vagy pedig le kell, hogy vonja szociális állásfoglalásából, tudományos és erkölcsi meggyőződéseiből a szükségszerű vallásos következtetéseket is? ... Ezt a gondolatsort az öntudatos szocialisták nagyrésze végiggondolta már s le is vonta belőle lelki élete számára a következtetéseket.

Az eredmény: ez alapon mondják a szocializmust vallásellenes mozgalomnak. Pedig ez még csak az útnak az első, szinte láthatatlannak nevezhető fele.

A másik: a gyakorlati következtetések levonása még csak ezután következik ... És hogy ez milyen lesz vagy milyen lehet, arra nézve beszédes példa a Hoffmann Adolf és Göhre Pál által megindított német kitérés mozgalom, amely vagy kétszáz ezer embert vitt ki az egyházból a háború előtt, a háború óta pedig milliókra rúgtatta ezt a számot, mert szociális és különösen pacifista meggyőződésével nem tartották összeegyeztethetőnek azt, hogy az egyházban tovább benmaradjanak... A mozgalom oly jelentős, hogy hozzáfogható vallásos mozgolódást legközelebb csak a reformáció és az ellenreformáció korszakában találunk. Lehet, hogy ez a mozgalom is beszívódik és elszárad, mint annyi más. amit az is elősegíthet, hogy a szocialista párt nem érzi hivatottnak magát ilyen vallásos mozgalmak alátámasztására, azonban éppen olyan könnyen megtörténhetik az is, hogy a szocializmus meglátja, hogy ezek az egységes világnézetre törekvő mozgolódások, ezek az egyházaktól elforduló törekvések nemcsak a modern világnézetnek a szükségszerű következményei, hanem a szocialista világnézet bekoronázásai is: a szocialista ember csak úgy egész ember, ha nemcsak a keze tudja, hogy mit kell tennie és nemcsak az agya kész arra, hogy tudományos alapossággal gondolkodjék, hanem a szíve is a helyén van minden pillanatban, hogy mit érezzen és hogyan cselekedjék, mikor világproblémákról és mikor embertársáról van is szó!... A munka és a tudás, az érzés és az erkölcs együtt adják az ember jellemét és teszik igazán harmonikus egyéniséggé! . . .

A jelek azt mutatják, hogy a szocializmus ennek a vallási radikalizálódási folyamatnak a jelentőségével teljesen tisztában van, sőt azt igyekszik a maga javára fordítani. Erre nemcsak olyan apróságokból lehet következtetni, hogy pl. Németországban a kitérés forma szerűségét a szocialista pártok nyomása alatt az állam kénytelen volt megkönnyíteni, vagy hogy ph Cseh-szlovákiában a törvényhozás lazított az egyházakhoz való tartozás szoros kapcsain s elkövetkezhetik általában az a helyzet, hogy az emberek egy vallásba, vagy egyházba sem születnek bele, hanem annakidején, mikor tisztán látnak és érett ésszel ítélnek, szabad meggyőződésük szerint választhatják meg azt az egyházat, amelyhez tartozni akarnak.

A szocializmus pozitíve is segíti híveit – és ez a fontos, hogy egységes világnézetre jussanak s hogy ennek az egységes

világnézetnek a kedélyi momentumait is kiélvezzék, másrészt pedig – s ez is jellemző – tagjai számára pótolni igyekeznek az egyház dekoratív intézményeit is, amelyeknek netalán hiányát éreznék. Az elsőre rendkívül jellemző példa a szocialista ifjak avatásának az egyre jobban terjedő szertartása, amely nemcsak pusztán ceremónia, hanem egy épolyan szocialista világnézeti nevelő tanfolyan ünnepélyes bevezetése és betetőzése, mint az elemi vallásos oktatást betetőző konfirmáció ... A második példa a szocialista temetések és búcsúztatások általánossá-válása és sok más jelentéktelen dolog, – pl. az, hogy gyermekeket nem szentek, hanem szocialisták nevére nevezik el vagy hogy szocialista lakásokban a szentek képeit a szocialista mozgalomvezetőinek vagy pláne vértanúinak képei szorítják ki stb. stb. –, ami együttvéve azt bizonyítja, hogy a szocializmus alapjában véve nem is olyan vallásellenes, mint aminőnek híresztelik, hanem csak az elavult, a tudománnyal össze nem egyeztethető vallási formáknak az ellensége ...

A szocializmusnak is van vallása, csak hogy az közel sem áll a tétéles keresztény egyházakéhoz. A szocializmusnak is vannak kedélyi és érzelmi szükségletei, csak hogy ezeket a kereszténység már nem tudja kielégíteni és a szocializmusnak is van erkölce, csak hogy ez mélyebb és átfogóbb, mint az, amit az egyházak számára nyújthatnának!...

Ezek a próbálkozások azt bizonyítják, hogy a szocializmus látja a feladatot, érzi a szükségletet és ismeri a hiányokat s hogy segíteni is igyekszik, a feladattal is birkózik. Egészen bizonyos azonban az, hogy a szocialista pártszervezetek és szakszervezetek keretén belül *ezt* a világnézeti munkát tökéletesen végezni nagyon nehéz, ha nem lehetetlen. Azért a legtermészetesebb az a megoldás, hogy a szocializmus ezeket a vallásos mozgólódásokat elhárítja magától s e szükségletek kielégítését rábízza olyan szabad egyházakra, amelyek klerikális és dogmatikai megkötöttség nélkül a tudományos haladás és a szociális érzés vonalában, különösen pedig a szociális igazság szempontját soha szem elől nem tévesztve keresi a lét és nemlét filozófiai és vallásos kérdéseinek a megoldását s nemcsak épülésre, eszmecsere-re és tanulásra, hanem gyakorlati szeretetmunkára, vagy szociális feladatok vállalására is alkalmat nyújtanak.

A szabad egyházakban ilyenformán két 'szellemi áramlat' folyik össze. Az egyik a tudomány igazai által felvilágosított és megszentelt művelt emberek csoportja akik nem akarnak hazugságokban élni, nem akarnak félig elgondolt gondolatokba, félig átértett érzésekbe belepusztulni, hanem keresik az igazság napjának acélfürdőjét és boldogoknak érzik magukat benne!... A másik a tudományért és a haladásért még nagyobb és még hősiesebb áldozatokat hozó, a szabadság levegőjére érett és az egységes világnézet harmóniájának a szépségére törekvő dolgozók ama tömege, amelynek erejéből és egy jobb jövő után való vágyakozásából jut arra is, hogy ezt a modern lélek szépségei-

nek a kibontakozását elősegítő szabad egyházat is hordja azokon a vállain, amelyekkel a termelés egész terhe és a tudomány egy részének a súlya is nyugszik. De *ezt* is elbírja még s hordja is azért, hogy ünnepnapjain se kelljen önmagából kivetkőznie s a gerincét megpuhítani hagynia! ...

A szabad egyház a régi egyházakban lelki kielégülést és épülést már nem találó, a modern tudomány haladásával vállal silag és világnézet szempontjából is lépést tartó emberek szabad, vallásos és testvéri egyesülése, mely módot nyújt arra, hogy benne a vallásos és a világnézeti kérdések a tudományos és a szociális haladás vonalában tárgyalassanak. Híveit a mindenséggel való harmóniára igyekszik elvezérelni, a világban és a társadalomban pedig a kölcsönös segítség természeti törvényéből folyó testvéri érzéssel igyekszik elhelyezkedni.

A szabad egyház az igazságot keresi, a lelki gyarapodást, a hit és tudás összhangba-hozását szolgálja, a szociális lelkiismeretet ébren tartja s az „egy mindenkiért s mindenki egyért” elv erkölce alapján áll!...

Az a szabad vallásos gondolat, melynek jogán a világba merészkedik, régibb, mint valamennyi egyház és valamennyi isteninek mondott egyházak alapját képező kinyilatkoztatás, de mégsem tapad hozzá sem a primitív tudatlanság sara, sem a régi tradíciók izzadsága. Frissen, fiatalon, legényes magabizakodással indul megannyiszor mindig az útján abban a letiporhatatlanul erős hitben, hogy miután annyiszor győzött a megalkuvás, annyiszor diadalmaskodott a véletlen eset, egyszer neki is sikerülhet az, hogy jót akarhasson és a maga igazával diadalt is arathasson.